

Dorijan Keržan

Drugačen Kafka

**Gilles Deleuze in Felix Guattari: KAFKA
Za manjšinsko književnost
Zbirka Labirinti, Ljubljana 1995**

V zbirki Labirinti, ki jo izdaja literarno-umetniško društvo Literatura, je izšla knjiga Gillesa Deleuzea in Felixa Guattarija z naslovom Kafka. Prevedla jo je Vera Troha. Pri prevodu je sledila že uveljavljeni terminologiji. Poleg revialnih besedil imamo v slovenščini prevedeno delo Deleuzea z naslovom Podoba – gibanje, ki jo je lansko leto umrli francoski filozof napisal kot aplikacijo teorije na film. Deleuze se je med drugim ukvarjal tudi z gledališko kritiko. O njem je Michael Foucault rekel, da je najpomembnejši filozof dvajsetega stoletja, saj se bo to stoletje imenovalo deleuzovsko. V sodelovanju s Felixom Guattarijem sta izdala pomembnejše teoretsko delo Anti-Ojdip, ki je zaznamovalo gibanje antipsihiatrije. Knjiga Kafka s podnaslovom Za manjšinsko književnost pokaže uporabo načela shizoanalize. Vodilni francoski postmodernist Francoise Lyotard je oznanil konec velikih zgodb in s to gesto postavil novo

veliko zgodbo. Enako lahko trdim za novo branje Kafke. Uveljavljenemu kanonu, ki ga je v največji meri pomagal skopati Max Brod, sta vzporedno priključila deleuzovski stroj. Oglejmo si torej način delovanja stroja pri Kafki.

Problem manjšinske književnosti: obstajata vsaj dva pogleda na pojem manjšinske književnosti. Za opis prvega, ki določa odnos manjšinska književnost – zgodovina, si je potrebno ogledati besedilo, ki ga je Deleuze objavil v reviji Critique leta 1978 in nosi naslov Filozofija in manjšina. V besedilu pravi, da nam za poznavanje obdobja romantike v Nemčiji ne zadošča branje Goetheja. Goethe kot veliki pisatelj si je romantiko izmislil in s svojo izmišljijo podal popolnoma drugačen svet, kot je bila Nemčija v 18. stoletju. Med ustvarjenim in resničnim svetom obstaja prevelika razlika. Prav ta razlika pa je Goetheja s pomočjo interpretacije naredila velikega. Če hočemo vedeti, kakšno je bilo življenje v romantiki, moramo poiskati manjš(insk)ega avtorja. Med njegovim in resničnim svetom obstaja manjša razlika. Deleuze pozablja, da s tem ne pridobimo mnogo. Manjšinsko sprejmemo v večinsko in nadaljujemo iskanje. Ko izčrpamo vso zalogo manjšinske književnosti, je staro branje prekrito in si za vzorec lahko spet vzamemo Goetheja, saj je medtem postal že popolnoma pozabljen. Poglejmo zdaj pojem manjšinske književnosti glede na pojem sam. V knjigi Kafka najdemo poglavje, ki nosi naslov Kaj je manjšinska književnost. Opredeljujejo jo tri značilnosti: deteritorializacija jezika, navezava individualnega na trenutno politiko in kolektivni ustroj izjavljanja. Deteritorializacija pri Kafki je nekoliko bolj zapletena kot običajno. To je razvidno iz pisma Maxu Brodu, kjer je izražena nemoč židovske literature v Pragi. Do njenega razvoja ni prišlo zaradi dvojnega značaja deteritorializacije. Židje, katerih materni jezik je bil jidiš, so v večinskem češkem okolju ustvarjali literaturo v nemškem jeziku. Domači jezik Židov s podeželja je bila češčina, ki jo skušajo ob prihodu v mesto pozabiti in v sebi zatreti. Jidiš prezirajo in se ga bojijo. Deluje kot predelava nemščine in se pojavlja v ljudskem gledališču. Nemščina

nastopa v vlogi kulturnega in sporazumevalnega jezika. Je uradni državni jezik. Trem jezikom se pridruži še hebrejščina, mitski jezik, v katerem poteka religiozna praksa, in delovanje praškega kroga. Preostali dve značilnosti manjšinske književnosti sta navezava individualnega na trenutno politiko in kolektivni ustroj izjavljanja. Deleuze opredeli ta pojma na osnovi že v prejšnjih delih opredeljenega pojmovanja individualne duše, kolektivne duše in jaza. Za opis razlike med individualnim in kolektivnim se posluži D. H. Lawrencea, ki uporabi zgodovinsko zgodbo o evangelistu Janezu in Jezusu Kristusu. Janez iz Patmosa je prvi, ki vzpostavi krščanstvo na kolektivni ravni. Kot človek iz množice se naslavlja na množico. V tem je bistveno različen od Jezusa, ki vztraja v puščavništvu, v radikalni različnosti. Individualna duša se ob delovanju ljubezni spremeni v jaz. Ljubezen je vedno ljubezen do nečesa, do nekoga. Šele z odnosom do objekta se vzpostavlja subjekt kot jaz.

V zvezi z ustrojem izjavljanja v Kafkovih romanih in zgodbah je treba poudariti, da je izjavljanje pred izjavo, vendar ne glede na subjekt, ampak glede na ustroj. Ustroj ima dve strani: je kolektivni ustroj izjavljanja in strojni ustroj želje. Primer tega je Kurjač v prvem poglavju Amerike, ki je izšlo ločeno. Karl Rossmann želi postati inženir ali vsaj mehanik. To pove Kurjaču na ladji, ki svojo službo zapušča. Stroj je družben, ko razpada na posamezne dele, ki so tudi vsak zase stroj. Stroj je želja, ker gradi stroj v stroju, nenehno postavlja novo kolesje ob prejšnjem, ki deluje neusklajeno. To velja še posebej za pravni stroj. Strojni ustroj želje je kolektivni ustroj izjavljanja. Nemški kurjač se pritožuje nad ravnanjem romunskega šefa in nad pritiski, ki jih doživljajo Nemci na ladji. Izjava je navodilo za uporabo stroja, narejena po pravilih, je pritožba ali prošnja, ki razgradi ustroj, katerega del je stroj. Kafkovi junaki so poklicno v stiku z instrumentalnim.

Sprehodimo se po rizomu in pogledimo za konec še, kako je z ženskami v Kafkovih romanih. V povezavi z deteritorializacijo trem

sestavinam boga ustrezajo tri stopnje svobode: svoboda gibanja, svoboda izjave in svoboda želje. Iz tega so izpeljane tri kategorije žensk: sestre, služkinje in prostitutke. Sestre so del družine in poženejo v beg družinski stroj. V svetu, kjer bi bivale le sestre, bi vladala neskončna svoboda gibanja. V drugo skupino spadajo služkinje, male uradnice in naključne ženske, ki so ujete v birokratski stroj in ga želijo pognati v beg. Jezik služkinj je iz tišine rojeni glas, v katerem je izjava del kolektivnega ustroja. Niso subjekt, ki bi izjavo popačil. Prostitutke so na sečišču vseh strojev, družinskega, zakonskega, birokratskega, in jih zato toliko vztrajneje naganjajo v beg. S prostitutkami je Kafka potisnjen na linijo deteritorializacije. Vse tri lastnosti morajo biti prepletene. Vzeti si žensko za služkinjo, sestro in vlačugo. Ta formula je formula shizoincesta. Na strani 87 najdemo očitek psihoanalizi:

“Psihoanaliza, ki ničesar ne razume, je vedno zamenjevala dve vrsti incesta: sestro predstavlja kot materin substrat, služkinjo kot njen derivat, vlačugo kot tvorbo reakcije. Povrh vsega razlaga skupino sestra – služkinja – vlačuga kot mazohističen obrat: ker pa psihoanaliza tudi o mazohizmu ne razume ničesar, se ni česa bati.”

Pri shizoincestu sodeluje sestra, ki ni materin substrat, ampak je na drugem koncu, na strani razrednega boja, pri služkinjah in vlačugah – to je incest deteritorializacije. Shizoincest s kar največ povezavami, z mnogoglasno razsežnostjo, s posredovanjem vlačug in služkinj, s položaji, ki imajo v družbenih serijah, je v nasprotju z nevrotičnim incestom, ki ga karakterizirajo pretrgane povezave, edini enoumni označevalec, oklepanje družine in nevtralizacija vsakršnega družbeno-političnega polja. Od tod naprej pa se k branju Kafke odpravi kar sam.